

COMPOSICIÓN Nº 8 (SÉCULO XIX) – A CUESTIÓN NACIONAL NO SÉCULO XIX¹

ORIENTACIÓNS ABAU: O alumnado deberá demostrar que coñece os factores que levaron á eclosión dos nacionalismos periféricos (o seu nacemento como unha reacción fronte ás pretensións centralistas do Estado liberal), o seu ideario, así como o seu desenvolvemento posterior (carácter minoritario nos comezos até a súa conversión en movementos de masas, cunha importante influencia política, capaces de enfrontarse aos partidos da quenda). Deberá tamén facer mención dos seus líderes principais.

FACTORES QUE LEVARON Á ECLOSIÓN DOS NACIONALISMOS PERIFÉRICOS

No último terzo do XIX, desenvólvense en España os rexionalismos e nacionalismos. Son 2 movementos que xorden como reacción ao intento de centralizar o poder (é dicir, de unificar e concentrar todo o poder no goberno central ou do Estado).

Este centralismo era un obxectivo moi claro nos liberais (sobre todo conservadores), que trataron de implantalo ao longo do XIX por exemplo:

- co nomeamento dos alcaldes dos municipios desde o goberno central coa eliminación dos foros que aínda conservaban Navarra e os territorios vascos (o que levou a estes territorios a apoiar ao carlismo como forma de defendelos).
- pero tamén creando un único Código Penal (1848), un único sistema de pesos e medidas (1858) ou implantando unha única moeda, a peseta (1868).

En cambio, durante o Sexenio Democrático, comezouse a cuestionar este modelo centralista, chegando a implantarse incluso a República Federal (con 17 Estados diferentes).

Foi xusto na seguinte etapa, a Restauración, na que se volveu ao liberalismo moderado, cando eclosionan os nacionalismos en territorios periféricos: Cataluña, Euskadi, Galiza e, en menor medida, Valencia. Estes nacionalismos acabarán desencadeando fortes tensións no Estado español, especialmente a partir do desastre do 98, cando o sistema canovista entra en crise.

Pero a estas razóns, aínda podemos engadir outras motivacións como:

- a gran diversidade cultural e lingüística en España
- a tendencia histórica a uniformar aplicando o modelo castelán (non gusta na periferia)
- as reivindicacións da poderosa burguesía vasca e catalana (lonxe do goberno)
- o débil sentimento nacionalista español (España xa non é unha potencia)

Así, a finais do XIX xa se fala en España da chamada “Cuestión nacional” como un problema.

OS NACIONALISMOS

Seguindo ao profesor Núñez Seixas, podemos definir nacionalismo como “a defensa e asunción de que un territorio determinado constitúe o ámbito no que un colectivo humano, definido como unha nación, exerce a súa soberanía e que, polo tanto, é suxeito de dereitos políticos colectivos”². Dependendo dos criterios de inclusión na nación poderemos falar de nacionalismo étnicos (que inciden na procedencia, lingua, historia, etnia etc.) ou cívicos (de tradición liberal que incide na vontade de pertencer á nación). Na realidade, todos os nacionalismos mesturas elementos cívicos e étnicos.

Os nacionalismos xorden durante o XIX en Europa, a partir do romanticismo (que exaltaba as emocións) e o liberalismo (as liberdades), e que reivindicaban unha organización política propia (un Estado) para cada nación. No contexto europeo atoparemos nacionalismos que pretenden agrupar a diferentes territorios dentro dun mesmo estado (como o alemán ou italiano ou o español) e outros que pretenden a secesión dun estado xa existe (como o catalán, vasco ou galego).

DESENVOLVEMENTO, IDEARIO E NACIONALISMOS PERIFÉRICOS

En España, os nacionalismos comezan como algo minoritario e anecdótico. Así, en 1880 aparece o

¹ O texto base é de Miguel Abiraira [<https://drive.google.com/file/d/1khLG3jpO7qqSbZb0aZRxupl5DyHl9uA5/view>] con incorporacións e modificacións no texto.

² Núñez Seixas, Xosé M. (2018): *Suspiros de España. El nacionalismo español 1808-2018*. Ed. Crítica, Barcelona. p. 13.

REXIONALISMO, que non discutía a unidade de España pero si reivindicaba autonomía e institucións propias para unha rexión, e que se foi radicalizando (ao non ser escoitado polos gobernos da Restauración) ata desembocar no século XX, desde o desastre do 98, en posturas nacionalistas.

No século XX, temos xa catro nacionalismos claramente configurados:

NACIONALISMO ESPAÑOL

O proceso de construción da nación española é un proceso lento, desigual e que se produce durante o s. XIX. A Guerra da Independencia, o liberalismo das Cortes de Cádiz e o posterior exilio dos liberais con Fernando VII constitúen factores de nacionalización. Con todo, o sentimento nacional español será débil. De feito, non será até a crise finisecular cando o nacionalismo español non se articule da man do rexeneracionismo. Ao longo do s. XIX, podemos distinguir dous grandes grupos:

- Conservador que recibiu a achega da visión historicista de Cánovas e a síntese elaborada por Menéndez Pelayo onde predominaba a compoñente católica, a monarquía como forza unificadora e o destino común trazada pola Historia. Foi defendido por liberais conservadores e progresistas cunha forte influencia da Igrexa católica e tivo como “inimigos interiores” á esquerda e aos nacionalismos periféricos.
- Liberal-democrático parte da evolución do liberalismo progresista e democrático español desde mediados do oitocentos. Asumen a visión do pasado nacional elaborada pola historiografía liberal ao que incorporan elementos como a interpretación castelanista de Ortega e Gasset. A súa vontade é construír unha nación de cidadáns conscientes con plenos dereitos democráticos. (defendido por liberais democráticos e republicanos, máis abertos á descentralización e a recoñecer outras identidades nacionais). A súa relación cos nacionalismos periféricos mestura diálogo e conflito.³

NACIONALISMO CATALÁN

Foi protagonizado por unha burguesía moi poderosa (principal rexión industrial de España) que reclama todo o poder perdido coa imposición dos Decretos de Nova Planta no XVIII, e que se sente atrapada nunha España débil, atrasada e decadente.

Comeza en 1830 coa Renaixença, un movemento literario para recuperar a cultura catalá. Na década de 1880 pásase a un Rexionalismo que pide maior autogoberno para Cataluña. Destaca a figura de Valentí Almirall que presenta a Alfonso XII en 1885 o Memorial de Greuges, de carácter liberal, democrático e laico. Fronte a esta concepción, nace outra de carácter conservador e católico. En 1891 créase o grupo político Unión Catalanista, que deu a coñecer o seu programa nas Bases de Manresa de 1892. Enric Prat de la Riba será o seu principal teórico.

A converxencia da burguesía co catalanismo moderado plasmoste na formación da Lliga Regionalista, liderado por Francesc Cambó. O seu triunfo nas eleccións de 1901 fixo perder peso aos partidos dinásticos e unha crise no sistema caciquil. Nas eleccións de 1907, a unión dos partidos catalanistas en Solidaritat Catalana arrasa conseguindo 41 dos 44 escaños en disputa en Cataluña, sendo xa moi capaces de gañar, pese ao fraude, aos 2 partidos da quenda⁴

No XX xurdirán tamén partidos como ERC (Esquerra Republicana Catalunya), aínda vixente.

NACIONALISMO VASCO

Xorde como reacción aos cambios que se estaban dando a finais do XIX nas provincias vascas: abolición dos foros en 1876, potente industrialización e forte inmigración para traballar nesa industria.

Neste contexto nace o discurso nacionalista independentista de Sabino Arana que funda en Partido Nacionalista Vasco en 1895. O cerne do seu discurso será a diferenza étnica, o seu rexeitamento ás novidades políticas e socioeconómicas representadas polo liberalismo, o centralismo estatal, o socialismo e a industrialización. Os inmigrantes, chamados maquetos de forma despectiva, foron o chivo expiatorio dunha concepción da identidade vasca utracatólica, tradicionalista e con claros trazos

³ *Idem*: (pp. 47-52)

⁴ Villares R. et al. (2000): *Historia de España Contemporánea*. Ed. Santillana (p. 147)

xenófobos⁵.

NACIONALISMO GALEGO

A diferenza do catalán, Galiza non conta cunha burguesía (apenas había), senón principalmente a escritores e intelectuais, que comezan en 1840 a reivindicar as necesidades de Galicia (provincialistas), continúa nos anos 60 co Rexurdimento (con Rosalía á fronte) revitalizando o galego, e destaca a partir de 1880 ao xurdir o Rexionalismo (que pide maior autonomía). Este rexionalismo terá dúas tendencias: A liberal-democrática, defendida por Murguía de base social urbana e a tradicionalista ou conservadora de Alfredo Brañas, con raíces no carlismo e rurais.

A inicios do XX este rexionalismo evoluciona cara o nacionalismo galego, destacando organizacións como as Irmandades da Fala e a Xeración Nós, que rematarán na fundación do Partido Galeguista en 1931, con Castelao á fronte, capaz de presentar ás Cortes en 1936 un Estatuto de Autonomía para Galiza.

En conclusión, durante o XIX predominaba un liberalismo moderado centralizador, que tendía a uniformar e a negar a diversidade cultural do Estado español, o que acabou acendendo a mecha dos nacionalismos periféricos (Cataluña, País Vasco e Galiza, aínda que tamén se deu en Valencia).

Esta “cuestión nacional” iría medrando en importancia, sobre todo a partir do desastre do 98. Cataluña será o territorio cunha maior presenza destas novas forzas políticas capaces de enfrontarse aos partidos do turnismo. A preocupación do exército irá medrando, sendo un dos factores que os levaría a dar o golpe de 1936. Durante a ditadura, o ultranacionalismo español do réxime intentou esmagalos. E hoxe, no XXI, segue sendo unha cuestión sen resolver, como se ve en Cataluña.

⁵ Idem (p. 148)